

La Segona República (conferència de Josep Fontana)

(penjat per) Antoni Ferret

16 jun 2006 12:48:04

Modificat: 01:04:23

Conferència pronunciada per Josep Fontana a la seu de CCOO el dia 18 de maig

No és el meu propòsit recordar els fets de la història de la Segona República espanyola, des de la seva proclamació pacífica, el 14 d'abril de 1931, fins a la seva tràgica fi, el 1939. La proclamació havia estat obra, sobretot, de la pressió popular, que va accelerar l'enfonsament espontani d'un règim podrit que va caure sense resistència. Com havia dit Besteiro, «algunos exploradores africanos cuentan haber visto, en las selvas, elefantes que permanecen en pie después de muertos, sostenidos por el enorme peso de su mole: la monarquía española es uno de esos elefantes».

La fi de la República va arribar com a conseqüència d'una revolta militar, sostinguda pel suport, en homes i armes, de les dues potències feixistes i ajudada per la inhibició de França i d'Anglaterra, a costa de centenars de milers de morts.

El que em proposo avui no és reconstruir aquests fets, sinó definir el sentit més profund d'aquesta història, parlar del que els republicans van voler fer i del que van aconseguir, en la mesura en què ens pot servir, no solament per construir una imatge més rica i més justa del nostre passat, sinó per recuperar-ne algunes idees i algunes lliçons que tenen encara plena vigència amb vista al futur.

La primera cosa que convé entendre és que els homes del govern provisional del 1931 no pretenien únicament restablir les regles del joc democràtic tal com eren el 1923, abans de la dictadura del general Primo de Rivera, sinó que eren conscients de la debilitat d'aquell sistema –una democràcia parlamentària falsificada, sense una autèntica participació popular–, i el que es proposaven era anar més enllà i transformar-lo a fons.

L'anàlisi que feia Azaña de les dificultats a què havien de fer front era prou clara: «Las dificultades provenían del fondo mismo de la estructura social española y de su historia política en el último siglo. La sociedad española ofrecía los contrastes más violentos. En

usos de la civilización contemporánea, y a los pocos kilómetros, aldeas que parecen detenidas en el siglo XV. [...] Una corriente vigorosa de libertad intelectual, que en materia de religión se traduce en indiferencia y agnosticismo, junto a demostraciones públicas de fanatismo y superstición, muy distantes del puro sentimiento religioso. Provincias del noroeste, donde la tierra está desmenuzada en pedacitos que no bastan a mantener al cultivador; provincias del sur y del oeste, donde el propietario de 14.000 hectáreas detenta en una sola mano todo el territorio de un pueblo. En las grandes ciudades y en las cuencas fabriles, un proletariado industrial bien encuadrado y defendido por los sindicatos; en Andalucía y Extremadura, un proletariado rural que no había saciado el hambre, propicio al anarquismo».

I acabava amb unes consideracions polítiques que em semblen fonamentals per entendre la naturalesa del seu projecte: «La clase media no había realizado a fondo, durante el siglo XIX, la revolución liberal. [...] El atraso de la instrucción popular y su consecuencia, la indiferencia por los asuntos públicos, dejaban sin base sólida al sistema. [...] La institución parlamentaria era poco menos que una ficción».

El govern provisional que es va instal·lar immediatament, integrat per polítics que anaven des de l'esquerra del PSOE fins al conservadorisme catòlic, va començar a actuar d'acord amb els principis clàssics de la democràcia liberal, excepte en les qüestions econòmiques, en què calia intervenir per tal de fer front a les conseqüències que començaven a sentir-se a Espanya de la crisi econòmica mundial, en especial en l'agricultura. «Ni con socialistas ni sin socialistas –escribí anys després Azaña-, ningún régimen que atienda al deber de procurar a sus súbditos unas condiciones de vida medianamente humanas podía dejar las cosas en la situación en que las halló la República».

Es va començar, per això, prenent unes mesures d'urgència per millorar la sort dels treballadors del camp: prohibició d'expulsar els arrendataris de les finques, en espera de la reforma agrària; aplicació de la llei d'accidents de treball i de la jornada laboral de vuit hores al camp; extensió al camp del sistema de jurats mixtos per a l'arbitratge de conflictes laborals, i, sobretot, els dos decrets que van molestar més els propietaris –el de termes municipals de 20 d'abril, que obligava els patrons a contractar primer els treballadors del municipi mateix, i el de laboreo forzoso, de 7 de maig, que obligava a cultivar les terres a ús del país, ja que, en cas contrari, podien ser cedides en explotació a entitats camperoles.

Eren unes primeres mesures improvisades, mentre es plantejava el gran somni de la reforma agrària, que havia de

latifundi. Però aquí es van equivocar. Van rebutjar el projecte d'una comissió que proposava assentar camperols en arrendament en una operació que havia de finançar-se amb un impost progressiu sobre les rendes dels terratinents. Els socialistes no el van acceptar perquè els semblava que el que calia era donar als camperols la propietat i no solament l'ús de la terra, mentre que els elements moderats del govern, com Alcalá Zamora, que era un propietari cordovès, el rebutjaven perquè no estaven disposats a pagar l'impost progressiu.

La Llei de reforma agrària que es va aprovar, que preveia expropiacions amb indemnització, era irrealitzable si no es disposava de les grans quantitats de diners que calien, i el resultat de tot plegat va ser que s'arribà al 1936 havent realitzat ben poques expropiacions. De fet, el que va acabar essent més important van ser, precisament, les ocupacions de terres incultes o mal cultivades pels camperols, que es van accentuar des de la pujada al govern del Front Popular, el 1936.

Però això no vol dir que no hi hagués grans canvis en la situació social de l'Espanya del latifundi, per un camí que potser els dirigents republicans no havien previst. El que va resultar decisiu va ser el fet que, per primera vegada en la història contemporània espanyola, s'hi consentís el funcionament normal dels sindicats, que fins aleshores havien estat reduïts a la impotència per la persecució oficial.

Ara, en poder negociar salaris i condicions de treball, els camperols van aconseguir millorar realment la seva sort. Amb això s'estava produint un canvi, no pas espectacular, però transcendent, que implicava la ruptura de la relació tradicional de forces que permetia als propietaris rurals, amb la col·laboració dels funcionaris de l'Estat, dels jutges i de la guàrdia civil, mantenir el control de la vida local, i desvirtuar o fins i tot neutralitzar les poques lleis reformistes que s'havien publicat en temps de la monarquia.

Angelina Puig va fer fa uns quants anys una tesi en què utilitzava procediments d'història oral per investigar la història dels emigrants d'un poble de Granada establerts a Sabadell després de la Guerra Civil. Va voler també que parlessin de la seva situació abans d'emigrar, i els més vells, els que havien viscut en temps de la República, van venir a descobrir-nos un panorama que, a mi almenys –que, alimentat pels tòpics habituals, esperava sentir-los parlar de les gràcies i desgràcies de la reforma agrària–, em va obrir els ulls. Ni una paraula de reforma agrària. El que en sortia era un quadre de la vida local d'aquells anys que mostrava els propietaris acollint inicialment el nou règim amb tranquil·litat, ja que estaven acostumats a veure canviar els governs sense que el

llavors seria el mateix. Es van alarmar, en canvi, en veure que els camperols començaven a organitzar-se per negociar els seus salaris i reivindicar els seus drets sense que se'ls reprimís d'entrada, com sempre havia passat.

Per això, quan les dretes van pujar al poder el 1933, els terratinents i els cacics van refermar una altra vegada la seva autoritat: van abaixar de nou els salaris i els camperols que s'havien afiliat a un sindicat, o s'havien distingit com a partidaris de l'esquerra, van sofrir tota mena de persecucions, foren expulsats dels llocs en què treballaven i se'ls negà la contractació com a jornalers.

Això va passar a Andalusia, com a Albacete, a Cuenca –on els treballadors de Barajas de Melo deien: «cuando pedimos trabajo, el alcalde nos dice que "comamos zarzas y república"»-, a Ciudad Real –on els de Solanda del Pino asseguraven que «para perseguirnos, prefieren dejar la tierra sin cultivar antes que dárnosla a nosotros»-, a Toledo –on, segons explica Arturo Barea, al final de 1933 els propietaris començaven a treure tots els que s'havien afiliat a un sindicat «y a no dar trabajo más que a los que se sometían a lo de antes».

Deveu entendre, per això, que el retorn al poder de l'esquerra, el febrer de 1936, els posés en armes, literalment, contra la República i contra els dirigents obrers. Si el 1933 havien deixat sense feina els dirigents sindicals del camp, ara, en aquells territoris on els militars revoltats anaven aconseguint de controlar la situació, van decidir que era millor matar-los per posar fi definitivament al problema. Un exemple d'això és l'actuació d'un terratinent de la província de Salamanca, que el 18 de juliol, com ell mateix va explicar personalment a un periodista, «hizo ponerse en fila india a los jornaleros de sus tierras, escogió a seis y los fusiló delante de los demás», perquè aprenguessin que ara tornava a manar ell i que les negociacions s'havien acabat.

Si considerem globalment, i no solament amb relació a la terra, aquest vessant de la política de la República, nascut del seu propòsit de millorar la sort de les capes treballadores, haurem de reconèixer que va ser prou encertat, ja que va ajudar a evitar l'extensió a Espanya de la crisi econòmica mundial. Els índexs espanyols de producció mostren aquests anys unes davallades moderades, o una estabilitat, i fins i tot un cert creixement en alguns terrenys. Comparant-les amb les dades dels anys 1925-1929, les importacions de cotó en floca estaven, el 1935, un 20 % per damunt, i la llana condicionada a Terrassa i Sabadell, un 34 %. La renda nacional havia pujat també entorn d'un 10 %. La millora en la remuneració del treball, conseqüència en bona mesura del fet

salarial i va augmentar la capacitat de consum de la població, fet que generà un creixement interior, deslligat de la conjuntura dels mercats mundials. Res ací que s'assembla al desastre de la recessió als Estats Units o a Alemanya, amb la caiguda brutal de la producció i els milions d'aturats, que, en el cas alemany, foren el cultiu que acabà afavorint l'ascens del nazisme.

En contrapartida, la política inicial del franquisme, en mudar el rumb que havia seguit la republicana, va tenir uns efectes desastrosos: el 1932 el producte per cap espanyol era el 72 % de la mitjana europea; el 1950, quan ja feia 11 anys que havia acabat la guerra i els efectes de les destruccions s'havien recuperat, només arribava al 47 %. Paral·lelament, un economista franquista, escrivint en una publicació del règim, assegurava, el 1948, que els salaris reals espanyols eren aleshores d'un 20 a un 35 % inferiors als de 1936. En la línia de progrés que semblava seguir l'economia espanyola des de començaments del segle XX, el franquisme va significar una ruptura que ens va costar de vint a trenta anys d'endarreriment.

Els projectes dels republicans tenien, per una altra banda, uns vessants polítics que anaven més enllà de les millores conjunturals. Entre els problemes que havien de resoldre hi havia el de les demandes d'autogovern de Catalunya. Els catalans havien redactat el 1931 un projecte prou ambiciós, l'anomenat Estatut de Núria, que va ser sotmès a un referèndum, en què va obtenir un ampli marge d'aprovació, però amb una abstenció del 38 %. Allò que es va començar a discutir a les Corts al maig del 1932, però, quan ja feia gairebé un any del plebiscit català, era el que avui coneixem com una política de «cafè per a tothom», que permetés l'accés a l'autonomia de totes les regions que ho demanessin, si votaven afirmativament en referèndum dues terceres parts de la població i si les Corts ho acceptaven, la qual cosa les convertia en àrbitres d'un procés que restava independent de la voluntat de les comunitats afectades.

Mentre a les Corts es posaven tota mena de dificultats a la discussió de l'Estatut, començava al carrer una campanya anticatalana ferotge, amb una gran projecció a la premsa. Cambres de comerç, col·legis de notaris, ajuntaments, les universitats de Valladolid i de Sevilla, van enviar protestes contra l'Estatut. Manifestacions als crits de «Castilla, siempre Castilla, se alza contra la afrenta». Editorials de periòdics que deien que l'Estatut era «un quiste purulento que no tiene más terapéutica que la cirugía» o que suggerien que el remei més fàcil era el d'enviar l'exèrcit a Catalunya. A les Corts l'Agrupación al Servicio de la República, amb

grandes unidades regionales, cada cual con su gobierno local y con su asamblea comarcana de sufragio universal», contra la idea de donar només les autonomies a «dos o tres regiones ariscas».

Enmig de tot això, la veu més comprensiva era la d'Azaña, que el 27 de maig va fer un gran discurs, en què analitzava la història espanyola i deia que calia rectificar la línia que marcava el fracàs de l'antic règim monàrquic i del règim liberal parlamentari burgès del segle XIX. «Podríamos preferir que en este estado hubiese triunfado en España una política de asimilación, de unificación; podrá ser que a alguien le parezca que esto hubiera valido más y que ahora todos los españoles hablasen el mismo idioma, con el mismo acento, y tuviesen la misma creencia, los mismos amores, los mismos signos y el mismo modo de sentir la patria; podrá ser que esto a alguien le parezca mejor; a mí me habría parecido un empobrecimiento de la riqueza espiritual de España. Pero el caso es que esto, parezca bueno o malo, no ha ocurrido». I si no va ser possible aquesta assimilació al segle XIX, quan el sentiment local era més dèbil, molt menys podia fer-se ara.

El que realment es va concedir, finalment, quedava molt lluny de les aspiracions dels catalans. Els 51 articles del projecte de Núria quedaren reduïts a 18 en l'Estatut definitiu i moltes atribucions que s'hi demanaven es veieren retallades considerablement. Però, amb totes les seves limitacions, aquell Estatut representava, no un final, sinó l'inici d'un camí que hauria pogut donar més fruits si els militars i la dreta haguessin permès que
sobrevisqués.

La peça clau del projecte republicà era arribar a aconseguir la creació d'una societat civil que participés plenament en la vida política. Per tal d'afavorir aquesta participació, van arribar mesures com la supressió de l'article 29 de la vella llei electoral, que determinava que no calia fer eleccions en aquells llocs en què es presentés una sola candidatura, i que va ser el gran instrument amb què el caciquisme s'assegurava el resultat a la major part dels pobles rurals (no és per casualitat que el franquisme recuperés aquest article per a les seves eleccions municipals). I amb l'objectiu d'ampliar i de fer més representatiu l'electorat, arribà, naturalment, la concessió del vot a les dones.

Que tot això ajudava a anar canviant les coses es podia veure des del principi, com demostra el fet que les de 1933 i les de 1936 fossin les primeres eleccions, en una història parlamentària espanyola de prop de cinquanta eleccions generals en el transcurs d'un segle, que va perdre el govern que les convocava. Fins aleshores les eleccions no eren res més que tràmits organitzats des

La idea de creació d'una societat civil anava, però, molt més lluny de la recuperació del vot, i tenia a veure sobretot amb l'educació, que era l'eina amb la qual els republicans volien convertir els súbdits en ciutadans, d'acord amb el que es podia deduir de les paraules d'Azaña que abans he citat. El 23 de juny el ministre d'Instrucció Pública, Marcel·lí Domingo, va crear 7.000 places de mestres, que es formaren en curssets intensius, a la vegada que augmentà els sous dels ensenyants en una proporció considerable. Es va fer una gran tasca de formació de mestres, es van construir milers d'escoles i, alhora, es desenvolupaven programes de difusió cultural que portaven el llibre o el teatre a tots els racons del país. No endebades els francesos deien que aquesta república espanyola era «la república dels professors». Un escriptor cubà passava revista a la gran quantitat de noms d'intel·lectuals que ocupaven càrrecs polítics o diplomàtics i deia: «En todas las avanzadas del régimen figuran profesoras y escritoras, representantes de esa pequeña, casi exigua, burguesía intelectual que siempre estuvo residenciada bajo la monarquía». Jo sostinc, al contrari, que com se l'hauria de qualificar és més aviat com una «república de mestres». O, potser millor, de mestres i de sindicalistes, que van ser els actors fonamentals d'aquest gran projecte de transformació social.

Després de les escoles d'ensenyament primari seguí la creació d'instituts de segon ensenyament i l'obertura de biblioteques públiques. Del sentit profund d'aquesta feina, del contingut polític transformador que tots plegats eren conscients que tenia, en pot donar testimoni un text que és un dels més admirables que he vist d'entre tots els de la Guerra Civil. És una octaveta de la Conselleria de Cultura del Consell Provincial de València que diu: «L'única manera d'evitar "que vinga" la revolució... és "fer" la revolució. La millor manera de fer la revolució és fer cultura. Cal crear escoles per als xiquets, hòmens de demà. Però cal crear també biblioteques per als hòmens d'avui, que busquen cultura prop de la llar en les hores de descans, i no la troben. Joves! Propugneu la instal·lació d'una biblioteca popular en el poble i reclameu l'ajuda del Consell Municipal».

¿Cal considerar aquest esforç educatiu com un projecte polític seriós? A mi em sembla que la resposta ens la dóna el fet que la dreta el considerés greument perillós per als seus interessos, com demostra la forma en què, des dels primers moments de la revolta militar de 1936, va posar-se a destruir l'obra cultural i educativa de la República. En els primers dies de la guerra podem veure en un

que diu: «No es justo que se degüelle al rebaño y se salven los pastores. Ni un minuto más pueden seguir impunes los masones, los políticos, los periodistas, los maestros, los catedráticos, los publicistas, la escuela, la cátedra, la prensa, la revista, el libro y la tribuna, que fueron la premisa y la causa de las convulsiones y efectos que lamentamos». En un lloc molt rellevant d'aquesta condemna hi havia els mestres, que, un altre article publicat a l'ABC de Sevilla per l'abril de 1937, denunciava amb aquestes paraules: «En nada ha sido tan prolífica la monstruosa fecundidad de la República como en maestras y maestros».

Això pot ajudar a entendre la ferocitat amb què la repressió va caure sobre els mestres des dels primers moments: a la província de Burgos, per exemple, se'n van afusellar 21, així d'entrada; a la de Huelva, almenys uns altres vint. A Salamanca se'ns diu que per orígens professionals les víctimes més freqüents han estat els ferroviaris i els mestres nacionals. Pel que fa als ferroviaris, hi ha entorn d'una vintena de morts en un conjunt d'uns cent treballadors. Els mestres són els més castigats (un 6 % del total dels morts –12 mestres, 3 catedràtics i un inspector). En conjunt, el 14 % dels processats a Salamanca estaven relacionats amb l'ensenyament.

Després d'aquesta primera onada d'assassinats arribà la depuració sistemàtica de la resta. La depuració d'un cos en què, segons deia José Pemartín, membre de la Asociación Católica Nacional de Propagandistas i cap del Servei d'Ensenyament Superior i Mitjà, «tal vez un 75 % del personal oficial enseñante ha traicionado –unos abiertamente, otros solapadamente, que son los más peligro-sos– a la causa nacional». El procés, com deia el mateix Pemartín, contribuí «a disminuir considerablemente, sin duda, la cantidad de personas de la enseñanza oficial». Era evident que no es volia tanta educació popular, com ho va demostrar seguidament la clausura de 54 instituts d'ensenyament secundari que el nou règim trobava innecessaris, sense oblidar la destrucció sistemàtica de la Universitat.

No menys revelador és el que passa amb les biblioteques públiques. Al començament de l'alzamiento, una de les primeres coses que fan els rebels va ser cremar els llibres de les biblioteques suspectes –de vegades, com en el cas de la biblioteca pública circulant de Sencelles, a Mallorca, hi defecaven al damunt prèviament. A Galícia, diu El ideal gallego de 19 d'agost de 1936: «a orillas del mar, para que el mar se lleve los restos de tanta podredumbre y de tanta miseria, la Falange está quemando montones de libros y folletos». A Navarra hi ha una circular del govern civil que mana específicament fer les cremes de llibres

de vegades els mateixos particulars, que tenen por que els trobin segons quins títols a casa; unes altres vegades les manen les autoritats, i, si no, les encenen els exèrcits en entrar en una població. Aquestes pràctiques compten amb suports intel·lectuals com el del rector de la Universitat de Saragossa, Gonzalo Calamita, que en el número 3 del Boletín de Educación de Zaragoza, de 1936, publica un article amb el títol «¡El peor estupefaciente!», que conté una frase que l'ha fet famós: «El fuego purificador es la medida radical contra la materialidad del libro».

A banda de les cremes, es fan incautacions i recollides, i es depuren les biblioteques públiques i escolars. Una de les coses que s'havia d'eliminar, per exemple, era «la mal·lambada literatura rusa». Del que va comportar la censura de llibres ens en dona bona idea la primera revisió de biblioteques que coneixem, que és la de Valladolid el 1937, en què es prohibeixen coses com la major part de l'obra d'Azorín, tot Baroja, Blasco Ibáñez, les poesies d'Espronceda, Goethe, Kant, la Carmen de Merimée, les obres de Pardo Bazán, La Celestina, les faules de Lafontaine, Valera, Valle Inclán, etc. En les primeres llistes de llibres prohibits a Barcelona, el 1939, hi trobem Gandhi, Gogol, Maeterlinck, els germans Heinrich i Thomas Mann, Pascal i, sorprenentment, les novel·les de Salgari, que eren tolerades a Valladolid.

El panorama intel·lectual de l'Espanya dels primers moments de la conquesta el reflecteix una carta d'Azaña, escrita al juny del 1939, ja a l'exili: «Todas las informaciones que recojo prueban que, sin haberse retirado la ola de sangre, ya se abate sobre España la ola de la estupidez en que se traduce el pensamiento de sus salvadores. Por comparación, la CEDA era una asamblea de filósofos y poetas. El desastre para todo el país debe ser aún mayor de lo que yo me imaginaba y temía. Para cubrirlo, unos pedantes esquizofrénicos se encaraman sobre las ruinas acumuladas por los militares y vomitan palabras sin sentido. Qieren hacer un imperio "vertical y azul". Todo lo ocurrido en España es una insurrección contra la inteligencia. Esto es peor que la depravación de los caracteres, que tanto me había hecho rabiar. Ahora el imperio español debe cambiar, como yo proponía hace veinte años, el animal heráldico del escudo, y sustituir el león con una mula».

Deixeu-me que remarqui aquesta frase: «Todo lo ocurrido en España es una insurrección contra la inteligencia». Em sembla que exposa el nucli mateix de les idees d'aquests republicans moderats, i expressa a la vegada les seves limitacions. Hi havia moltes coses més urgents que aquesta tasca de formació de ciutadans, que era important però que només podia donar els fruits a molt llarg

va cometre errors, com el de no ser capaç d'entendre els problemes específics d'una gran massa de petits propietaris camperols, que el franquisme va poder reclutar després per lluitar en la guerra al seu costat.

He dit que no parlaria de la fi de la República, però hi ha una reflexió sobre les causes de la Guerra Civil que convé fer. En guanyar les eleccions de febrer de 1936, que donaven el poder a un anomenat Front Popular, que era en realitat una coalició dels partits republicans dirigits per Azaña i per Martínez Barrio, amb el suport parlamentari de socialistes i comunistes, semblava que se li oferia a l'esquerra burgesa liberal una oportunitat de reprendre el camí iniciat el 1931 i corregir-ne les errades.

En teoria, les dretes no haurien hagut de témer res. El programa del Front Popular era d'una moderació total: es formava un govern republicà, sense participació ni dels socialistes ni d'altres partits, es donava una àmplia amnistia pels delictes polítics posteriors a novembre de 1933 i es restablia en ple vigor la Constitució, a la vegada que es dictaven les lleis orgàniques que calien per al seu desenvolupament. Però els articles tercer, cinquè i sisè d'aquest pacte, que començaven amb les paraules «los republicanos no aceptan», mostraven els límits del projecte: els republicans no solament no acceptaven la nacionalització de la terra o de la banca que proposaven els socialistes, sinó que rebutjaven fins i tot l'establiment d'un subsidi d'atur. El punt VII del programa definia clarament la naturalesa política i social del pacte en dir: «La República que conciben los partidos republicanos no es una república dirigida por motivos sociales o económicos de clases, sino un régimen de libertad democrática, impulsado por razones de interés público y progreso social». No canviava gaire les coses un afegit que matisava: «Pero precisamente por esa decidida razón, la política republicana tiene el deber de elevar las condiciones morales y materiales de los trabajadores hasta el límite máximo que permita el interés general de la producción». Els dos darrers paràgrafs deien, finalment: «Los partidos coaligados repondrán en su vigor la legislación autonómica votada por las Cortes constituyentes y desarrollarán los principios autonómicos consignados en la Constitución», y «se orientará la política internacional en un sentido de adhesión a los principios y métodos de la Sociedad de Naciones».

Aquest era el perill de bolxevisme que podia comportar el triomf del Front Popular: un govern republicà, sense socialistes ni comunistes, compromès a la realització d'aquest programa. La seva moderació va desconcertar fins i tot les dretes, que no van trobar cap més sortida que sostenir «que existían unas cláusulas secretas,

concesioens de distinto y superior alcance».

En realitat, com va dir més endavant Martínez Barrio: «El pacto del Frente Popular fue una necesidad política y moral, tanto para los partidos republicanos como para las organizacioens obreras. Advertían aquéllos la rápida desintegración de las esencias del régimen y el peligro, cada vez más cercano, de que la Constitución del año 31, violada con reiteración, fuera abolida definitivamente. Los partidos obreros observaban, a su vez, que el terreno legal en que la derecha quería colocarlos, les traería un desastre idéntico al sufrido por las clases trabajadoras en Alemania y Austria».

Per anar més enllà d'aquest programa republicà no hi havia més que dues vies: o esperar unes noves eleccions i aconseguir que l'electorat donés suport a un programa més radical, o fer la revolució. I encara que dins del PSOE hi hagués una ala radical, amb Largo Caballero, que parlava d'aquesta mena de coses, no hi ha cap prova que abans de la insurrecció militar de juliol hi hagués cap grup d'esquerra que estigués preparant-se per subvertir el pacte ni a curt ni a mitjà termini.

Les eleccions es van fer el diumenge 16 de febrer de 1936, i l'endemà l'ABC comentava: «Los datos, incompletos y confusos, recibidos hasta ahora no permiten dar una impresión aproximada del resultado de la contienda que se realizó con normalidad en toda España». I vull remarcar aquestes darreres paraules del titular: «que se realizó con normalidad en toda España». Més endavant ens descriu la jornada electoral a Madrid: «Ha llovido copiosamente en la madrugada del domingo. Las calles aparecen encharcadas. Humedad y paraguas abiertos son un mal enemigo para las colas. Llovizna a la hora de abrirse los colegios y esto retrae un poco a los comodones. Luego cesa de llover, no hace mucho frío y el sol aparece a ratos. Se van animando las colas. No pasa nada. En las primeras horas de la mañana se vota con comodidad. Después se hace la votación con más lentitud.

»A diferencia de otras elecciones, la gente ha cargado desde mediodía. Contribuyó a ello el que la lluvia había cesado y que se propagaba por todo Madrid la noticia de que la tranquilidad era absoluta. Nada de lo que amenazaban los derrotistas tuvo confirmación. Ni huelga, ni agresiones, ni escándalos. Todo el mundo votó como quiso, con absoluta libertad.

»Señálese este importante detalle en honor de los españoles, porque lo mismo que en Madrid ocurrió en toda España» (ABC, 17 de febrer, p. 17).

I, per boca dels interventors i apoderats monàrquics,

destacaba un cálido elogio para la labor realizada por las autoridades».

Doncs bé, quan el règim franquista va voler legitimar-se, va constituir, per ordres de 21 de desembre de 1938 i de 15 de gener de 1939, una «Comisión encargada de demostrar la ilegitimidad de los poderes actuantes en la República española en 18 de julio de 1936» que el 1939 va publicar un dictamen en què tenia la barra de dir: «Constituido el Frente Popular [...], nada tiene de extraño que, al convocarse las elecciones de febrero de 1936, concertaran los aludidos elementos un proceso de dualismo, por virtud del cual se utilizarían los cauces democráticos del sufragio universal, pero al propio tiempo los métodos radicales de la acción directa, que habrían de exteriorizarse en un ambiente de provocación que retrajese de las urnas a numerosas personas de orden, singularmente mujeres y ancianos; y, en definitiva, en el asalto al Poder, realizado con la antelación suficiente para lograr, con el fraude y el amaño, la mayoría que el cuerpo electoral les negase»(p. 31).

I és que no es tractava de la netedat de les eleccions, sinó del seu resultat. En la nit mateixa del 16 al 17 de febrer, mentre els primers escrutinis apuntaven la derrota de la dreta, Gil Robles anava a proposar-li al cap del govern, Portela Valladares, que prescindís de les eleccions i proclamés una dictadura, i que per a això podia comptar amb el suport de la dreta. Franco, per la seva part, va anar a proposar-li el mateix, li oferia el suport de l'exèrcit, a la vegada que intentava donar pel seu compte un cop militar, del qual va haver de desistir per tal com, en aquells moments, els oficials de l'exèrcit i de la guàrdia civil no veien que hi hagués motiu suficient per iniciar una aventura semblant.

Va ser aleshores que les mateixes forces que des del 1931 mateix conspiraven amb els militars per derrocar la República, o que pagaven els grups violents de Falange perquè creessin desordre, van contractar els assassins que, des dels primers dies de març del 1936, van començar a crear un clima de terror. Llegeixo de les memòries de Romero Solano: «Hoy, doce de marzo de 1936, han sonado los primeros disparos en Madrid. Los fascistas han intentado asesinar, a la salida de su domicilio, al profesor y diputado socialista don Luis Jiménez de Asúa. Han matado al policía señor Gisbert, que le daba escolta». Així va començar, i no pas amb Calvo Sotelo, l'escalada del terror que preparava el clima que havia de dur a juliol de 1936.

Penso que, com he dit abans, recuperar aquesta història de la República ens és necessari, no solament per assolir una visió objectiva i equilibrada del nostre passat, sinó per rescatar d'aquell

plena validesa, com són l'esperit de convivència que va inspirar les primeres mesures autonòmiques (el primer que els revoltats de 1936 es van apressar a anul·lar), la voluntat democràtica (que, per exemple, va reconèixer a la dona uns drets que fins aleshores li havien estat negats) o la consciència de la importància que té una educació laica i pública per a la formació de la ciutadania. Quan es parla avui dels crims del franquisme, no n'hi ha prou de comptar els morts que va fer, sinó que cal cridar l'atenció sobre el que va ser, sense cap mena de dubtes, el més gran dels seus crims: el d'haver iniciat una guerra civil salvatge amb la sola finalitat de liquidar l'esperança transformadora d'una república que es presentava, després de febrer de 1936, amb un programa de reforma que no podien veure com un perill més que aquells que pensaven que amenaçava uns privilegis que era impossible de seguir mantenint contra la voluntat col·lectiva dels ciutadans.

Josep Fontana